

De bijwerkingen van meritocratie

In de politiek maken burgers met de hoogste diploma's de dienst uit. Die dominantie is niet onschuldig, betogen Mark Bovens en Anchrit Wille. Hoogopgeleide kiezers krijgen nu veel vaker hun zin, en dat leidt tot ressentiment onder het lageropgeleide deel van de bevolking.

Opleiding is de nieuwe verzuiling

Het gevaar van de diplomademocratie

Mark Bovens & Anchrit Wille

Universiteit Utrecht, Universiteit Leiden

M

oderne parlementen zijn bolwerken van academici.¹ Ongeveer 90 procent van de Nederlandse parlementariërs heeft een universitaire opleiding gevolgd en ruim 80 procent heeft die ook daadwerkelijk afgerond. In België is de situatie niet anders.

De laatste keer dat het percentage academici in de Tweede Kamer zo hoog was, was in 1883. Toen hadden we capaciteitskiesrecht, waarbij alleen hogergediplomeerden en gefortuneerden mochten stemmen. Na de invoering van het algemeen kiesrecht rond 1918 waren lager- en middelbaar opgeleiden decennialang in de meerderheid, maar sinds de afgelopen eeuwwisseling zijn ze vrijwel geheel van het Binnenhof en uit het Paleis der Natie verdwenen.

In ruim een eeuw tijd is de aristocratie vervangen door een politieke meritocratie. In naam zijn de Lage Landen een democratie, waarin alle burgers in gelijke mate kunnen meeregeren, in de praktijk zijn het diplomademocratieën. In vrijwel alle politieke arena's die ertoe doen – parlementen, gemeenteraden, overlegtafels, inspraakorganen – maken burgers met de hoogste diploma's de dienst uit. Dat komt niet doordat tegenwoordig iedereen hoog is opgeleid; niet veel meer dan 10 procent van de kiezers heeft een universitaire diploma, ruim tweederde is op zijn hoogst middelbaar opgeleid.

Belangrijke scheidslijn

Die politieke dominantie van academici is niet onschuldig. Recent onderzoek laat zien dat de voorkeuren van lager- en middelbaar opgeleiden veel minder hoog op de politieke

In naam kunnen alle burgers meeregeren in de Lage Landen, in de praktijk ligt dat anders

agenda komen. Hoogopgeleide kiezers krijgen veel vaker hun zin in de politiek. Dat leidt tot wantrouwen en ressentiment onder de lager- en middelbaar opgeleide kiezers. Opleiding is bovendien een belangrijke politieke en sociale scheidslijn. Bij de grote kwesties van onze tijd, zoals immigratie en integratie, nationale identiteit, europeanisering en klimaatverandering, zien we grote verschillen in opvatting tussen opleidingsgroepen. De meeste academici zijn voor open grenzen, verwelkomen meerdere culturen, staan positief tegenover de Europese Unie, maken zich zorgen over milieu en klimaat, en voelen zich ongemakkelijk bij nationale symbolen. Veel lager- en middelbaar opgeleiden voelen zich juist ongemakkelijk bij de komst van migranten en bij het verdwijnen van nationale symbolen. Ze staan sceptisch tegenover de Europese Unie en internationalisering, en maken zich meer zorgen over criminaliteit en normen en waar-

De keuze om het

Nederlands als voertaal af te schaffen is een

impliciete politieke keuze

den dan over het klimaat. Dat komt niet doordat ze 'het niet goed begrepen hebben'. De lusten en lasten van immigratie en europeanisering zijn ongelijk verdeeld tussen opleidingsgroepen. Voor academici brengt de Europese Unie Erasmusprogramma's, een veel ruimere arbeidsmarkt en hogere lonen; voor praktisch geschoolden zorgen europeanisering en globalisering voor lagere lonen en voor concurrentie op de huizenmarkt.

Diploma's bepalen niet alleen waar je politiek staat, maar ook waar je in de maatschappij terecht komt. Opleiding is de nieuwe verzuiling. Nog meer dan de katholieken, protestanten en antiklerikalen uit de vorige eeuw leven hoger- en lageropgeleiden in gescheiden sociale werelden. Ze wonen in andere wijken, hun kinderen zitten op andere scholen en andere clubs, ze kijken naar andere tv-zenders en zitten op andere sociale media. Ook de huwelijksmarkten zijn gescheiden. Vooral academici trouwen vrijwel uitsluitend in eigen kring. Dat laatste versterkt hun maatschappelijke kapitaal.

De meritocratie is in de afgelopen eeuw buiten haar oevers getreden. Academici trekken maatschappelijk in vrijwel alle opzichten aan het langste eind. Kinderen van hoogopgeleide ouders krijgen hogere schooladviezen en zijn succesvoller in hun onderwijscarrière dan kinderen van lageropgeleide ouders, ook bij gelijke intelligentie. Academici gaan eerder met pensioen en leven veel langer en in goede gezondheid dan lageropgeleiden, ze verdienen ruim twee keer zoveel en scoren beter op vrijwel alle aspecten van de brede welvaart.

Bastions van hogeropgeleiden

Universiteiten zijn vanuit dit perspectief geen neutrale instellingen. Ook zij zijn bastions van hogeropgeleiden. Zij reproduceren maatschappelijke ongelijkheden, bijvoorbeeld door sociaal en cultureel kapitaal een rol te laten spelen bij de selectie van studenten. Een voorbeeld is de decentrale selectie voor studies met een studentstop. Studenten met draagkrachtige ouders laten zich door particuliere bureaus

helpen bij het schrijven van motivatiebrieven en trainen voor de toelatingsgesprekken. Inkomen en opleidingsniveau van de ouders voorspellen ook of studenten deelnemen aan excellentietrajecten en honoursprogramma's. Studenten met ouders die een lagere of middelbare beroepsopleiding hebben gevolgd, nemen minder vaak deel aan excellentieprogramma's. Studenten die zich konden permitteren om een jaar te reizen, hebben 2,6 keer zo veel kans om aangenomen te worden als studenten die geen buitenlandervaring hebben, en als ze een studie of stage in het buitenland doen zelfs 3,5 keer zo veel.²

Academische agenda's zijn daarmee ook politieke agenda's. De keuze om verder te internationaliseren en het Nederlands als voertaal af te schaffen is een impliciete politieke keuze. Ze heeft de toegankelijkheid van academische opleidingen voor meer dan honderdduizend internationale studenten vergroot, maar ook drempels opgeworpen voor Nederlandse studenten voor wie het academische Engels best lastig is. Het betekent ook dat lokale vraagstukken in de maatschappijwetenschappen niet meer aan de orde komen, omdat veel staf en studenten geen Nederlands spreken en omdat de literatuur nu eenmaal Angelsaksisch is. In ons eigen vakgebied zien we veel meer onderzoeksgeld en aandacht voor de Europese Unie dan voor het lokaal bestuur, ook al is dat laatste veel belangrijker voor de meeste inwoners van ons land.

Op termijn kan dit ook het ressentiment tegen de universiteiten voeden. Waarom zouden de lager- en middelbaar opgeleiden, de meerderheid van de belastingbetalers, moeten bijdragen aan instellingen die vooral de belangen behartigen van de groepen die toch al overal aan het langste eind trekken? Wat zijn de impliciete keuzes in onderzoek en onderwijs? Is het wetenschappelijk onderwijs er ook voor de andere 90 procent van de burgers? Ongemakkelijke, maar pertinente vragen.

Mark Bovens

is als hoogleraar Bestuurskunde verbonden aan het departement Bestuurs- en Organiseringswetenschap van de Universiteit Utrecht

Anchrit Wille

is senior onderzoeker en universitair hoofddocent aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden

Noten

¹ Deze bijdrage is gebaseerd op ons boek *Diploma Democracy: The Rise of Political Meritocracy*, dat in 2017 bij Oxford University Press verscheen.

² www.scienceguide.nl/2020/05/selectie-bij-excellentietrajecten-voorspelt-ongelijkheid-geen-studiesucces/